

સર્ગ પાંચમો

રાજાનો યોગ આત્માની મુક્તિનો ને મહિમાનો યોગ

વસ્તુનિર્દેશ

કાળ-જાયા માનવીઓમાં આ જ્ઞાન પ્રથમ અશ્વપતિને પ્રાપ્ત થયું. ગૂઢતાની ગુહામાં એણે પ્રવેશ કર્યો અને આત્માની દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કરી. ત્યાં સર્વ વસ્તુઓનું જ્ઞાન હમેશને માટે આવી રહેલું હતું.

પાર્થિવ પ્રકૃતિના પાશોમાંથી છૂટીને એણે આ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી. શરીરના નિયમો ત્યાં બાધતા ન હતા, પ્રાણના ધબકારા બંધ થયે પણ ત્યાં મૃત્યુ ધૂસી શકતું ન હતું, શ્વસન અને વિચાર સ્તબ્ધ થવા છતાંય રાજા ત્યાં જીવવાનું સાહસ કરતો હતો. દેવોએ મેળવેલું સર્વ જ્ઞાન ત્યાં સ્વયં-વિજ્ઞાત હતું. અંતરમાં પ્રવેશ કરી એણે બાહ્યના રહસ્યમય લેખ વાંચ્યા.

પછી એક જબરજસ્ત સંકલ્પે અને આશાએ એના હૃદયનો કબજો લીધો, અને અતિમાનુષ સ્વરૂપનાં દર્શન કરવાને એણે અણદીઠ અધ્યાત્મ-શિખરો પ્રતિ દૃષ્ટિ ઊંચી કરી, અને એક મહત્તર જગતને ઉતારી લાવવાની આસ્પૃહા સેવવા માંડી. એણે જે જોયું તે પોતાનું મૂળ ધામ છે એવું એને લાગ્યું. આ ખંડિત જગતમાંથી દેશનિકાલ થયેલા સનાતન-સ્વરૂપના મહિમાનાં દર્શન કરી એને લાગ્યું કે આપણે નીચેની અજ્ઞાનતા, અપૂર્ણતા અને અંધાધૂંધીમાંથી ત્યાં જવાનું છે.

અત્યાર સુધીમાં જે કર્યું કારવ્યું હતું તેમાંથી અશ્વપતિનો આત્મા નિવૃત્ત થયો. અનંત અને અકાળમાંથી આવતા સોનેરી પ્રવાહો એનામાં પ્રવેશવા માંડ્યા. મૃત્યુલોકને નીચે રાખી એ અનંતને આલિંગનમાં લેવાને માટે એક જોતની જેમ ઊંચે આરોહ્યો. એક અનામી આશ્ચર્યે એના આત્માને ભરી દીધો.

આમ એ પાર્થિવતામાંથી મુક્ત થઈ ઉપર જતો હતો ત્યાં એનામાં એક ઓજસ્વી અવતરણ થયું. દૈવી બળ, જ્વલંત જ્યોતિ, અદ્ભુત સૌન્દર્ય, પ્રચંડ

પરમાનંદ, અને નિર્વિશેષ માધુર્ય એને વીટળાઈ વળ્યાં. વણ-માપ્યા કાળમાં વણ-માપી આત્મસત્તાએ એની પ્રકૃતિ ઉપર આક્રમણ કર્યું.

એની ઊઘડેલી આંખ આગળ બધું ખુલ્લેખુલ્લું થઈ ગયું. એની સામે પ્રકૃતિએ પોતાનાં ગૂઢ રહસ્યો પ્રગટ કર્યાં, એની ચમત્કારી શક્તિઓ એને શોધતી આવી. એના ગૂઢ નિયમો અને ગૂઢ કાર્યોનાં પરિણામો રાજાની જ્ઞાનદૃષ્ટિ સમક્ષ છતાં થયાં. પ્રકૃતિએ પોતાની મનોમય શક્તિથી કેવું બધું સર્જન કર્યું છે તે એને સમજાયું. જોહુકમી પ્રકૃતિએ અશ્વપતિના આત્માની સેવામાં પોતાનું સમર્પણ દઈ એની આધીનતા સ્વીકારી. પોતાના રાજાથી પોતે જિતાઈ ગઈ.

પડદા પાછળની એક ગૂઢ રહસ્યમય શક્તિ સરહદ ઉપરનો સમ્રાટ છે. આપણું દૃશ્ય જગત તો એની માત્ર બહાર દેખાતી ઝલ્મ્બાની ઝૂલ છે. ત્યાં પણ એક અનિર્વાચ્ય સાન્નિધ્ય પાછળ ખડું છે એવું રાજાને દેખાયું.

અવચેતનાનું જે ગૂઢ જગત છે તે જેનાં ભીમકાય સ્વરૂપો રાજાને પ્રત્યક્ષ થયાં તે અચિત્નું અવલંબન લઈને રહેલું છે. એણે હવે પોતાની પ્રસ્ફુરંત લિપિમાં પોતાનાં રહસ્યો અશ્વપતિ આગળ ખુલ્લાં કર્યાં. છેક ઉપરથી તે છેક નીચે સુધી કાળમાં આવેલાં અકાળનાં રાજ્યો શ્રેણિબંધ ગોઠવાયેલાં રાજાએ જોયાં. તે બધાં નીચેથી ઊંચે ચેતનાની ચઢતી જતી અવસ્થાઓમાં થઈ, પોતે જ્યાંથી આવ્યાં હતાં તેની પ્રત્યે આરોહતાં હતાં : અચિત્ દ્રવ્યના પાતાલગર્તથી આરંભી પરમાત્માનાં ઊર્ધ્વોર્ધ્વ શિખરોની દિશામાં એક અખંડ યાત્રા ચાલી રહી હતી એવું એને દેખાયું.

આખરે અશ્વપતિ માનચિત્ર વિનાના માર્ગરહિત સાગરોમાં સફર કરતો કરતો, અજ્ઞાતના જોખમનો મુકાબલો કરી એક અનેરા સ્થળકાળમાં પ્રવેશ પામ્યો.

આ જ્ઞાન મેળવ્યું એણે પહેલ વહેલું કાળ-જાયા જનોમહી,
વિચાર આપણો ને જે દૃષ્ટિ કેવળ સત્યની,
તેમની વચમાં એક પડદો છે ઊજળા મનનો પડયો,
તેમાં થઈ અપાયેલો મેળવીને પ્રવેશ, એ
જોવા પામ્યો ગુહા ગૂઢ ને ગુહ્ય દ્વાર આત્મની
દૃષ્ટિના ઉત્સની કને

ને ગયો એ સેવતી'તી જહીં પાંખો પ્રભાવી મહિમાતણી
 સૂર્ય પ્રકાશથી વ્યાપ્ત આકાશે જ્યાં સર્વ વિજ્ઞાત સર્વદા.
 શંકા ને માન્યતા પ્રત્યે ઉદાસીનત્વ રાખતો,
 નગ્ન સત્યતણો એકમાત્ર આઘાત માગતો અત્યંત આસ્પૃહા ધરી,
 હૈયું પાર્થિવ બાંધીને રાખનારો મનનો દોર કાપતો,
 દેતો દૂર ફગાવી એ ધૂંસરીને ધારાની જડ તત્ત્વના.
 આત્માની શક્તિઓને ના બાંધતા 'તા કાયદાઓ શરીરના:
 જિંદગી કરતી બંધ ઘબકારા, ન તે સમે મૃત્યુ ભીતર ધૂસતું;
 શ્વાસોચ્છ્વાસ ને વિચાર નિઃસ્પંદ જે સમે થતા
 તે સમે યે જીવવાની હામ એ ભીડતો હતો.
 આમ એ તે ચમત્કારી સ્થાને માંડી પગલાંઓ શક્યો હતો,
 જેની ઉતાવળી આંખે
 ઝાંખીયે કરવાને કો વિરલા જ સમર્થ છે,
 જ્યારે ક્ષણેકને માટે મનકેરાં શ્રમથી સાધ્ય કામથી
 ઊંચી કરાય છે દૃષ્ટિ
 અને પ્રકૃતિનાં સ્થૂલ કંગાલ દર્શનો થકી નિવૃત્ત થઈ જાય છે.
 શીખ્યા છે દેવ જે તે સૌ સ્વયંવિજ્ઞાત છે તહીં.
 છે એક ગુપ્ત આગાર બંધ ને મૂક તે સ્થલે,
 ને તેમાં રાખવામાં છે આવ્યાં સંકેત-પત્રકો,
 લોકને લહિયે જેમાં રેખાંકિત લખેલ છે,
 પવિત્ર ધર્મશાસ્ત્રોનાં છે તેની મધ્ય કોષ્ટકો,
 સંભૂતિ-ગ્રંથનું તેમાં પાનું સાંકળિયાતણું,
 વેદોના સત્યનો મૂળપાઠ ને શબ્દકોષ ત્યાં,
 ભાવાર્થ આપણી ભાગ્યગતિનો બતલાવતા
 છે તારાઓતણા તેમાં લયો ને છંદના રયો:
 સંખ્યાંકો ને જંતરોની પ્રતીકાત્મક શક્તિઓ,
 ને ગુપ્તલિપિએ બદ્ધ સંહિતાઓ વિશ્વના ઈતિહાસની,
 અને પ્રકૃતિનો પત્ર-સંવાદ આત્મ સાથનો-
 આલેખાયેલ છે ગૂઢ હાઈમાં જિંદગીતણા.
 આત્માના સ્મૃતિઓકેરા ધુતિમંત નિકેતને

હાંસિયામાં લખાયેલી ટિપ્પણીઓ પ્રકાશતી
 પ્રકાશ-ટપકે બીડો આંકી દેતી સંદિગ્ધ કરયોળિયો
 પાછી એ મેળવી શક્યો,
 ઉપોદ્ધાત બચાવી એ શક્યો ને તે સાથે કાળા કરારનો
 શબ્દભાગ ઉગારતો,

જડ પ્રકૃતિની નિદ્રામાંથી ઊભું થનાર સૌ
 નવીન રૂપને વાઘે સદાનાને સજાવવા,
 જેની ઉપર ચાલે છે રાજ્ય કાળા કરારનું.
 ચિત્રવિચિત્ર ગૂઢાર્થ એના અક્ષર ને તહીં
 જ્યાં ત્યાં વેર્યા ઈશારાઓ દુર્બોધ ભાવથી ભર્યા
 તે હવે એ ફરી વાંચી નવે અર્થે સમજી શકતો હતો,
 ઉકેલી શકતો દૈવી વાણીને ને એના દ્વયર્થક ભાસને,
 ઉખાણા સરખાં એના વાક્યોને ને અંધપાટાળ શબ્દને,
 ગહનાર્થ વિરોધોક્તિભર્યા એનાં સત્યનાં પ્રતિરૂપને,
 એના પ્રચંડ કાર્યર્થે રખાયેલી કપરી શરતોતણી
 જરૂરિયાતમાં ન્યાય સ્વીકારી શકતો હતો,
 કાર્ય પ્રકૃતિનું ભીમ-ભગીરથ શ્રમે ભર્યું,
 અશક્ય સમ ભાસતું,

બળે જેને સાધવાને માત્ર તેની
 ચમત્કારી જ્ઞાનયુક્ત કળામાત્ર સમર્થ છે,
 એનો નિયમ દેવોનો જ્યાં વિરોધ પ્રવર્તતો,
 છુટા પાડી શકાયે ના એવા એના

વિપરીત પ્રકારોની પરંપરા

સમજી શકતો હતો.

મૂકભાવી મહામાતા નિજ વૈશ્વ સમાધિમાં
 રૂપના જન્મને અંગે મંજૂરી જે મળેલી છે અનંતની,
 તેને સૃષ્ટિતણા હર્ષ-શોક માટે પૂરેપૂરી પ્રયોજતી,
 અચિત્ જગતમાં ઈચ્છા જ્ઞાન મેળવવાતણી,
 મૃત્યુની આણની નીચે સંકલ્પ જીવવાતણો,
 માંસમાટીતણે હૈયે તલસાટ પ્રહર્ષનો

દુર્દાન્ત યત્નથી પાર પાડવાનું કબૂલતી;
 અને વાયુ તથા જીવકોષકેરા ચમત્કારક જન્મથી
 પ્રકટે ચૈત્ય તે દ્વારા કરતી સિદ્ધ કાર્યથી
 રહસ્યમયતા ઈશ અને રાત્રી વચ્ચે થયેલ કોલની.
 એકવાર ફરી કાને પડ્યો સ્પંદ-વિહીન વૈશ્વ માનસે
 કોલ શાશ્વતનો દીઘો કામે મંડી રહેલી નિજ શક્તિને,
 આરંભાઈ જવા માટે વિશ્વવ્યાપક કામને
 પ્રેરનારો પ્રવર્તવા,
 મર્ત્યતામાં જગાડંત જન્મનો રુદનધ્વનિ,
 કાળના કારમા નાટ્યે સમારંભતણો શ્લોક ગવાડતો.
 ઊંડાણોની મધ્યમાંથી થયું ઊભું રહસ્ય વિશ્વનું દટયું;
 આત્માકેરા ભોંયરામાં તાળાબંધ રાખેલાં દફતરોમહીં
 પૂઠે રાખી મુકાયેલી વાંચી એણે મૂળ શાસન-પત્રિકા,
 અને પ્રજ્ઞાતણી જોઈ સહી-સિક્કા સાથ પાવક-સીલ ત્યાં
 કાળી શક્તિતણા ઢાંક્યા કાર્ય પર મરાયલી,
 જે શક્તિ જ્યોતિ-સોપાનો રચે અજ્ઞાનની મહીં.
 એક સૂતા દેવતાએ ખોલ્યાં અમર લોચનો:
 ચૈત્ય-વિહીન રૂપોમાં જોઈ એણે ચિંતના ન ઘડાયલી,
 અધ્યાત્મભાવનાગર્ભભર્યું એણે જાણ્યું ભૌતિક દ્રવ્યને,
 મન અજ્ઞેયને જાણી લેવા સાહસ માંડતું,
 જાણ્યું જીવન જે પેટે રાખતું 'તું સુવર્ણ શિશુ એહનું.
 વિચાર શૂન્યતાકેરા અવકાશે આવતા જ્યોતિ-પૂરમાં
 સંકેતોથી ચૈત્યના આ વિશ્વકેરા અર્થને સમજી લઈ
 બાહ્યકેરો મૂલ-પાઠ વાંચ્યો એણે પ્રવેશી નિજ અંતરે:
 બન્યો સ્પષ્ટ ઉખાણો ને ગૂંચ એની ટળી ગઈ.
 ઓજસ્વી પૃષ્ઠ પે વ્યાપી વિશાળતર કો વિભા.
 બુદ્ધાઓમાં કાળકેરા હેતુ એક ભળી ગયો,
 યદૃચ્છાની ઠોકરાતી ચાલને ત્યાં ભેટો અર્થતણો થયો
 અને દૈવે કર્યા ખુલ્લા અંકોડાઓ દ્રષ્ટા સંકલ્પના તહીં;
 ભાનવાળી બૃહત્તાએ ભર્યો મૂક પુરાણા અવકાશને.

પરા સર્વજ્ઞતા એણે જોઈ શૂન્યે સમારૂઠ સિંહાસને.

સંકલ્પે એક, નિઃસીમ આશાએ એક છે હવે
એના દ્વિદયને ગ્રહ્યું,

સાતિમાનુષનું રૂપ જોવા માટે
ઊંચી આંખો કરી એણે આત્માકેરાં અદૃષ્ટ શિખરો પ્રતિ,
અભીપ્સુ એ હતો નીચે લાવવાને વિશાળતર વિશ્વને.
જે મહામહિમાકેરી ઝાંખી એને થઈ તહીં
તે પોતાનું જ છે ધામ એવું એને ઠસી ગયું.
વધારે ભવ્ય ભાસ્વંત સૂર્ય સ્વલ્પ સમામહીં
અંધારા ઓરડાને આ સ્વતેજે અજવાળશે
અને અંદરની છાયાલીન સોપાન-પંક્તિઓ
પ્રકાશિત બની જશે,
નાનલી બાલશાળામાં બાલાત્મા જે પઢી રહ્યો
લઈને વસ્તુઓ ભાગ્યે શિખવાડે એવો કો પાઠ શીખતો,
તે પ્રાથમિક બુદ્ધિનું
છે વ્યાકરણ જે તેની મર્યાદાઓ વટાવશે
ને પૃથ્વીની પ્રકૃતિની અનુકારમયી કળા
એની પાછળ છોડશે,
બોલી ભૂલોકની એની બદલાઈ બ્રહ્મવાણી બની જશે,
જીવમાન પ્રતીકોમાં સત્યતાનો અભ્યાસી એ બની જશે
અને અનંતના તર્કશાસ્ત્રનું તત્ત્વ શીખશે.
આદર્શરૂપ છે તેને થવાનું છે સામાન્ય સત્ય સૃષ્ટિનું,
દીપ્તિમંત થવાનું છે દેહને શ્રી પ્રભુથી ભીતરે વસ્યા,
જે સૌ અસ્તિ ધરાવે છે તે સૌની સાથ ઐક્યની
ભાવના છે લહેવાની હૈયાએ ને મને કરી,
સચેત પુરુષે વાસ કરવાનો છે સચેત બન્યા જગે.
સર્વોચ્ચ શૃંગ દેખાય જેમ ધુમ્મસમાં થઈ
તેમ શાશ્વત આત્માનો મહિમા નજરે પડયો,
દેશપાર થયેલો જે ખંડખંડિત વિશ્વમાં

દિવ્ય દ્રવ્યોત્પા અર્ધ આભાસો વચગાળમાં.
 રાજાનો રાજવી ઝોક સેવવાને
 માટે હાવે એ જરાયે ઉપયોગી રહ્યાં ન 'તાં:
 આપણી ક્ષુદ્રતાની ને અમર્યાદિત આશની
 અને કારુણ્યથી પૂર્ણ આનંત્યોની વચ્ચે સોદો થયેલ જે
 તેમાં મળેલ ચીજોની કંજૂસાઈ બતાવતા
 જીવ શું જીવવાનું ના એનું અમર આત્મનું
 અભિમાન કબૂલતું.

પૃથ્વીકેરી અવસ્થાની નિમ્નતાનું
 પ્રત્યાખ્યાન તુંગ એની અવસ્થા કરતી હતી:
 એક વિશાળતા પામી અસંતોષ પોતાના ચોકઠાથકી
 સૃષ્ટિની શરતોકેરા દીન સ્વીકારને સ્થળે
 વળી પાછી જતી હતી,
 કરાર કપરો, પટ્ટો ઘટી છોટો બનેલ જે
 તેને ઘુત્કારતી હતી.

અહીંયાં પડતા પાર આરંભો માત્ર એકલા;
 એકલું માત્ર પાયાનું દ્રવ્ય પૂર્ણ જણાય છે,
 ચૈત્ય વગરનું પૂરેપૂરું યંત્ર જ સર્વથા.
 કે બધું અધ-ખ્યાલોનો બંધ બેસી શકે નહીં
 એવો ઢંગ બતાવતું,
 કે દિવ્ય વસ્તુઓકેરો અધૂરી ને ઉતાવળી
 ઝાંખીને ને દેવતાઈ ચિહ્નોના અનુમાનને
 ને હાસ્યાસ્પદ વેશને
 પાર્થિવ પિંડના દોષેભર્યા સાજે આપણે હ્યાં સજાવતા.
 અંધાધૂંધી ગોઠવાઈ બની જગત જાય હ્યાં,
 અલ્પજીવી રૂપમાળા તણાઈ શૂન્યમાં જતી:
 જ્ઞાનની નકલો, ગોલરેખાખંડો અસમાપિત શક્તિના,
 પાર્થિવાકૃતિઓ માંહે પ્રસ્ફુરંત સ્ફોટ સુંદરતાતણો,
 ખંડાયેલાં પ્રેમકેરાં પરાવર્તન ઐક્યનાં
 તરે છે, તરતા સૂર્યનાં ભાગેલાં તૂટેલાં પ્રતિબિંબ શાં.

પ્રયોગાત્મક ને કાયાં જીવનોનો સમૂહ ગીચ કેં ખચ્યો
 એક આખો બનેલો છે ગોઠવાઈ ટુકડે ટુકડે બધો.
 આશાઓને આપણી ના પૂર્ણરૂપે મળતો પ્રતિ-ઉત્તર;
 ચાવી ના જેમની એવાં બારણાં છે અંધ ને નવ બોલતાં;
 વિચાર ચડતો વ્યર્થ, ઊછીની જ્યોતિ લાવતો,
 જિંદગીનાં બજારોમાં વેચાતી તે નક્લી વસ્તુઓ થકી
 છેતરાઈ જઈ હૈયાં આપણાં, અપરાધમાં

ગુમાવેલી સ્વર્ગકેરી મહામુદા

લઈ પકડમાં લેવા ફાંફાં ફોગટ મારતાં.
 મનને ઓચવી દેવા માટે સામાન છે ભર્યો,
 રોમાંચો દેહ માટે છે, નથી કિંતુ અભીષ્ટ એક આત્મનું.
 પ્રહર્ષ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કાળ જે હ્યાં આપી આપણને શકે
 તે ય અપ્રાપ્ત આનંદોકેરી ખાલી ખોટી નકલ માત્ર છે,
 પરમાનંદની તૂટી-ફૂટી છે માત્ર મૂર્તિ એ,
 છે એ સુખ ઘવાયેલું જે જીવી શકતું નથી,
 વિશ્વની શક્તિએ નાંખ્યુ પોતાકેરા દેહના દાસની પ્રતિ
 અલ્પજીવી સૌખ્ય છે એ મન ને ઈન્દ્રિયોતણું,
 કે અજ્ઞાનતણા અંત:પુરે ખાલી દબાણથી
 મળતા મોદનો છે એ માત્ર દેખાવ બહારનો.
 કેમ કે આપણે જે કેં હોય છે મેળવેલ તે
 જરા વારમહી મૂલ્ય વિનાનું જાય છે બની,
 કાળની બેન્કનું જૂનું જમાખાતું એ બેકાર બની જતું,
 અપૂર્ણતાતણો ચેક અચિત્ ઉપરનો લઈ
 છે જવાનો વટાવવા.

પ્રત્યેક યત્નની પૂઠ લેતું કેંક તર્ક-વિરુદ્ધ વર્તતું,
 અંધાધૂંધી વાટ જોતી ઊભેલી છે પ્રત્યેક સૃષ્ટ વિશ્વની:
 બીજ નિષ્ફળતાકેરું છુપાયું છે પ્રત્યેક કાર્ય-સિદ્ધિમાં.
 હ્યાંની સૌ વસ્તુઓકેરી જોઈ એણે સંશયગ્રસ્ત સંસ્થિતિ,
 ગર્વભરેલ નિ:શંક વિચાર માનવીતણો
 કેવો અનિર્ણયે પૂર્ણ છે તે એણે નિહાળિયું,

ક્ષણભંગુર દેખાઈ સિદ્ધિઓ યે એની શક્તિતણી બધી.
 વિચારકાર્યહીણા આ જગે છે એ જીવ એક વિચારતો,
 અજ્ઞાતના સમુદ્રે છે દ્વીપ એક મનુષ્ય દ્વાં,
 ક્ષુદ્રતા એક જે યત્ને મહાન બનવા જતી,
 છે એ પશુ, ધરાવે જે દેવકેરી થોડી સહજ-પ્રેરણા,
 છે એની જિંદગી એક કથા સામાન્ય ઢંગની,
 એવી સામાન્ય કે એનું બ્યાન છેક નિરર્થક,
 એનાં કર્મોતણી સંખ્યા સરવાળે શૂન્યરૂપ બની જતી,
 ઓલવાઈ જવા માટે ચેતાવાતી મશાલ શી

એની ચૈતન્ય-જ્યોતિ છે,
 આશા એની તારકા છે પારણા ને સ્મશાન પર ઊગતી.
 ને છતાં યે સંભવે છે એને માટે ભાવિ એક મહત્તર,
 કેમ કે સત્ય એનું છે આત્મસત્તા સનાતની.

પુનઃસર્જન પોતાનું ને એની આસપાસના

સર્વનું એ કરી શકે,
 ને પોતે જ્યાં રહે છે તે જગને એ નવેસર ઘડી શકે:
 કાળના પારનો જ્ઞાતા છે એ અજ્ઞાન છે છતાં,
 પર પ્રકૃતિથી છે ને દૈવથીયે પર આત્મસ્વરૂપ છે.

એનાં સર્વે કર્મમાંથી આત્મા એનો પરાવૃત્ત થઈ ગયો.
 માનુષી શ્રમનો વ્યર્થ ઘોંઘાટ પ્રશમી ગયો,
 ચક્રાતું હતું ત્યક્ત મંડલ દિવસોતણું;
 દૂર ડૂબી ગયો ઘક્કામાર લોક-જિંદગીનો પદધ્વનિ.
 એકલો મૌનનો સાથ એને માટે હવે બાકી રહ્યો હતો.
 અસ્પૃષ્ટ જીવતો 'તો એ મેળવીને મુક્તિ પાર્થિવ આશથી,
 વર્ણનાતીત સાક્ષીના ધામમાં પ્રતિમા સમો
 પગલાં ભરતો એના વિચારોના વિશાળા ઉચ્ચ દેવળે,
 અનંતતાતણી છાયે હતી જેની કમાનો ઝાંખપે ભરી,
 હતી અદૃશ્ય પાંખો જ્યાં સ્વર્ગગામી નિદિધ્યાસ-પરાયણા
 ઉપરે હૂંફ આપતી.

સ્પર્શી શકાય ના એવાં શિખરોનું એને આહ્વાન આવતું;
 મનના દૂરના ક્ષુદ્ર થાણા પ્રત્યે ઉદાસ એ
 સનાતનતણી રાજ્ય-બૃહતીમાં નિવાસ કરતો હતો.
 ચિંત્ય આકાશની પાર હવે એનું અસ્તિત્વ વિસ્તર્યું હતું,
 એનો વિચાર નિઃસીમ અંતેવાસી બન્યો 'તો વૈશ્વ દૃષ્ટિનો:
 વિશ્વવ્યાપી જ્યોતિ એની આંખોમાંથી પ્રકાશતી,
 સુવર્ણ સ્રોત વ્હેતો 'તો એના હૈયા અને મસ્તિષ્કમાં થઈ;
 મર્ત્ય અંગોમહી એનાં હતી એક શક્તિ આવેલ ઊતરી,
 નિત્યાનંદાબ્ધિઓમાંથી ઓઘ આવ્યો હતો વહી;
 હુમલાનું ને અનામી હર્ષકેરું

જ્ઞાન એને થતું હતું.

સર્વસમર્થ પોતાના મૂળ પ્રત્યે સભાન એ,
 સર્વજ્ઞ સંમુદાકેરાં પામતો એ પ્રલોભનો,
 અપરિચ્છેદનું કેન્દ્ર જીવતું એ બની જઈ,
 બ્રહ્માંડમંડલાકાર સાથે સામ્ય સ્થાપવા વ્યાપ્ત વિસ્તરી
 એમેય નિજ અધ્યાત્મ નિર્માણ પ્રતિ એ વળ્યો.
 છિન્નભિન્ન હવાકેરા પટે દેવાયલો તજી,
 દૂરે વિલીન થાનારી રંખરેખામધ્યે વિલુપ્ત ચિત્ર શાં
 પાર્થિવી સૃષ્ટિનાં શૃંગો ડૂબ્યાં એનાં ચરણો હેઠળે તહીં:
 આરોહ્યો એ ભેટવાને ઊર્ધ્વમાં જે છે અનંતગણું બૃહત્.
 નિશ્ચલ બ્રહ્મના મૌને જોયો એને જતો તહીં,
 અચાનક જ છોડેલા કાળના તંગ ચાપથી
 છલંગી શાશ્વતીમધ્ય થઈ જાનાર તીર શો,
 રશ્મિ એક જતું પાછું પિતા સવિતૃની પ્રતિ.
 મુક્તિના મહિમા પ્રત્યે વિરોધી-ભાવ રાખતા
 કાળુડા અચિતે વીંઝી પોતાના વ્યાલ-પુચ્છને
 ગાઠ અસ્પષ્ટતાઓમાં રૂપકેરી ઘેને ઘેર્યા અનંતને

ઝાપટયો નિજ શક્તિથી:

નિદ્રાના દરવાજાની જેમ મૃત્યુ એની નીચે ઢળ્યું હતું.
 વિશુદ્ધ પરમાનંદ પ્રતિ એકાગ્રતા કરી,

અનાખ્યેયતણી ભેટ લેવા માટે યાત્રાનો પંથ કાપતો.
અનામી એક આશ્ચર્ય ગતિહીન ઘડીઓમાં ભરાય છે.
આત્મા એનો શાશ્વતીના હૈયા સાથે હળી જતો
અને અનંતનું મૌન પોતાની મધ્ય ધારતો.

મર્ત્ય વિચાર માંહેથી દેવતાઈ નિવર્તને
આત્મદૃષ્ટિતણા એક અદ્ભુતાકાર ઈંગિતે,
વાઘા માનવતાકેરા ઉતારી નગ્ન રૂપમાં
આત્મા એનો પંથહીન તુંગોમધ્યે મિનારા શો ખડો થયો.
જેવો એ આમ આરોહ્યો તેવું તેને અનાવૃત વિશુદ્ધને
ભેટવા કો છલંગીને નીચે આવ્યું મહૌજા એક ઊર્ધ્વનું.
બલ એક, જ્વાલ એક, સૌન્દર્ય એક એ હતું,

અર્ધ-દૃશ્ય અમર્ત્ય લોચનો વડે,
પ્રચંડ પરમાનંદ, પૂર્ણ-સંપૂર્ણ માધુરી
અતિ-અદ્ભુત પોતાનાં અંગાંગોથી વીંટાઈ એહને વળ્યાં,
શિરા-દ્વદય-મસ્તિષ્કે ઓતપ્રોત થઈ ગયાં,
દિવ્યાવિભાવથી રોમ-હર્ષણે એમને ભરી

મૂર્છામગ્ન બનાવતાં:

ભેટે અજ્ઞાતની એની લાગી પ્રકૃતિ કંપવા.
ટૂંકી મૃત્યુથકી, લાંબી કાળથીય ક્ષણેકમાં,
પ્રેમથીયે વધુ કૂર સ્વર્ગથીય સુખી વધુ

શક્તિકેરા પ્રભાવથી

શાશ્વત બાહુઓમધ્ય પરમોચ્ય પ્રકારે પકડાયલી,
એક અટલ આનંદે બલાત્કારે ખેંચાઈ જોરથી જતી,
મુદા ને શક્તિના ચક્રવાતોનાં ચક્કરોમહીં,
અકલ્પ્ય ગહનોમધ્યે જવાતી ઝડપે લઈ,
વણમાપેલ તુંગોએ ઊઠાવાયેલ ઊર્ધ્વમાં,
મર્ત્યાવસ્થાથકી બહાર બળે ખેંચી કઢાયલી
એની પ્રકૃતિમાં સીમાતીત એક નવીન પલટો થતો.
વિના જોયે, વિના શોચ્યે જ્ઞાન સર્વજ્ઞતાભર્યું,

રહસ્ય સમજાયે ના જેનું એવી એક સર્વસમર્થતા
 નિગૂઢ રૂપ કે જેમાં સમાઈ જાય વિશ્વ સૌ,
 ને તે છતાંય જેણે ત્યાં માનવી ઉરને કર્યું
 ભાવોદ્રેકી સ્વમંદિર,
 ને એને બહાર આણીને ઢૂંઢનારી એની એકાંતતા થકી
 પ્રભુના મહિમાઓએ પૂર્ણ આશ્લેષમાં ભર્યો.
 જેમ અકાલ કો આંખ હોરા હોય વિલોકતી,
 કર્તા ને કર્મ બન્નેનો કરી વિલય નાખતી,
 તેમ આત્મા હવે તેનો સુવિશાળ પ્રકાશતો

રિક્ત ને શુચિ રૂપમાં:

એનું જાગૃતિ પામેલું મન કોરી પાટી જેવું બની ગયું,
 વિશ્વરૂપ અને એકમાત્ર જ્યાં શક્તો લખી,
 જે બધું નિગ્રહી રાખે અઘોભ્રષ્ટ આપણા ચિત્સ્વરૂપને
 તે બધું લઈ લેવાયું એનામાંથી ભાર શું વીસરાયલા:
 કો દેવતાત્મના દેહ સરખા એક અગ્નિએ
 ભસ્મીભૂત કરી નાખ્યાં સીમાબદ્ધ કરતાં રૂપ ભૂતનાં
 ને નવી જાતને માટે નિવાસાર્થે સુવિશાળ જગા કરી.
 સંપર્કે શાશ્વતીકેરા તોડી નાખ્યા ઢાળાઓ ઈન્દ્રિયોતણા.
 પાર્થિવ કરતાં મોટી શક્તિ એનાં અંગોને પકડે ગ્રહે,
 પ્રચંડ પ્રક્રિયાઓએ કર્યા ખુલ્લા કોષો એના નહિ શોધી કઠાયલા,
 અદ્ભુત શક્તિઓ કાર્ય સાધનારી,

સુપ્રચંડ હસ્તોની આડશો બને,

ઉભેળે મનની દોરીકેરા ત્રણ વળો, અને,
 દેવની દૃષ્ટિની મુક્ત કરી દેતી વિશાળતા.

વસ્ત્ર વાટે વસ્ત્રકેરા પ્હેરનાર તણો યથા

દેખાયે ઘાટ દેહનો,

તથા રૂપોતણા દ્વારા વૈશ્વ સંવેદના અને

દૃષ્ટિ એક પરાત્પરા

હોંચતી 'તી છુપાયેલા કેવળ નિરપેક્ષમાં.

વૃદ્ધિ ને ઉચ્ચતા પામી ગયાં 'તાં કરણો બધાં.

માયાના લેન્સનો કાય નાશ પામ્યો રૂપ મોટું બતાવતો;
 જેમ જેમ સર્પા નીચે માપ એના હારી ગયેલ હાથથી
 તેમ તેમ મહાકાય
 ઝઝૂમંતી વસ્તુઓ સૌ દેખાઈ અણુના સમી.
 ક્ષુદ્ર અહંતણી વાળીકેરા છેડા જોડાયા ન જતા હવે,
 આત્માકેરા બેશુમાર અવકાશોમહી વપુ
 લાગતું 'તું' હવે માત્ર અટતી છીપના સમું,
 મન એનું જણાતું 'તું' અવિનાશી રહીશના
 ભિત્તિચિત્રે ભર્યા બાહ્યવર્તી પ્રાંગણના સમું:
 આત્મા એનો શ્વાસ લેતો હતો એક અતિમાનુષ વાયુના.
 મેઘનાદ અને સિંધુઘોષ સાથે ન હોય શું,
 તેમ બંદી દેવતાએ દીર્ઘ કીધી જાદૂઈ આડ વાડની,
 ભીમકાય મોક્ષકેરા તૂટતા આસપાસના
 મોટા કેં અંતરાય ત્યાં.

અવિનાશીપણે હસ્તી સૃષ્ટિ સાથ ધરાવતા,
 વૃત્ત ને અંત પ્રત્યેક આશાના ને પ્રયાસના,
 પાષાણી દૃઢતા સાથે અંકાયેલા
 ચિંતના ને કર્મની આસપાસમાં,
 નાફેર સ્થિરતાવાળા પરિવેષો
 અવતારતણા પાય હેઠ આપોઆપ લુપ્ત થઈ ગયા.
 અઘોર આવરક ને તલહીન ગુહાગૃહ
 જેમની વચમાં પ્રાણ ને વિચાર હમેશાંય હરે ફરે,
 ઝાંખી ને ઘોર સીમાઓ જેને પાર કરવાની હજી મના,
 મૂગો મહાભયે પૂર્ણ અંધકાર રક્ષા-કાર્યે રખાયલો,
 મનની ને અવિદ્યાની સીમાઓમાં
 પાંખવિહીન આત્માને ઘેરી લેવાકેરી સત્તા ધરાવતો,
 શાશ્વતી-દ્વયને ના જે જરાયે અવ રક્ષતો,
 તે સર્વે ભીષ્મ પોતાની ભૂમિકાને પરિત્યજી
 વિલોપાઈ ગયાં હવે:

એકદા સૃષ્ટિનું વ્યર્થ અંડાકાર સ્વરૂપ તે

વિસ્તાર પામતું શૂન્ય ખોઈ બેઠું નિજ ભીમ વળાંકને.
કઠોર વજ્રશા જૂના અધિકાર નિષેધના

ટકાવી પગ ના શક્યા:

પૃથ્વીના ને પ્રકૃતિના જુનવાણી નિયમો અભિભૂત સૌ;
વેગે ઉદય પામેલા દેવને ન નિયંત્રવા
સમર્થ કાયદાકેરી જકડંતી નાગચૂડો મહાબલી:
વિઘાતાએ લખ્યા લેખો વિલોપાઈ ગયા બધા.
શિકાર મૃત્યુનો એવો ક્ષુદ્ર જીવ રહ્યો ન એ,
સૌને ગળી જતી એક પારાવાર અપારતા
પાસથી રક્ષવા જેવું રહ્યું ના કો રૂપ ભંગુર ત્યાં હવે.
ગોંધાયેલા જગતના હૈયાની ઘણ-ઘાવ શી
ઘબકોએ કર્યા ખુલ્લા તોડીફાડી બાઘતા બંધ સાંકડા,
બળો સામે વિશ્વનાં જે રક્ષી આપણને રહ્યા.
ચૈત્ય ને વિશ્વ બે સામસામાં ઊભાં સમાન શક્તિઓ બની.
સીમારહિત અસ્તિત્વે અમાપ કાળની મહી
કરી પ્રકૃતિ આકાંત સત્તાદ્વારા અનંતની;
જોઈ એણે માર્ગમુક્ત, ભિત્તિમુક્ત,
જંગી મોટી પોતાની મોકળાશને.

એની મુદ્રામુક્ત આંખ સામે સર્વ અનાવૃત બની ગયું.
ગુપ્ત એક પ્રકૃતિનાં રક્ષાકવચ ના રહ્યાં;
ભયકારી અર્ધજ્યોતે મહાભીષણ, એકદા,
બલિષ્ઠ નિજ એકાંતે પકડાઈ ગયેલ એ
રાજાની દીપ્ત સંકલ્પ-પ્રભા સામે ખુલ્લે ખુલ્લી થઈ ગઈ.
છાયાળા ગૃહખંડો જે ઉજાળાતા અજાણ્યા એક સૂર્યથી,
છૂપી નિગૂઢ ચાવીએ ખૂલતા માંડ માંડ જે;
એનાં ભયભર્યા ઊંડાં ભોંયરાંમાં અવગુંઠિત શક્તિઓ
સ્વીકારતી થઈ સત્તાવાહી એક આવેલા મનને અને
કાળજન્મી દૃષ્ટિકેરો દાબ ફરજ પાડતો
સહેનારી બની ગઈ.

વર્તી શકાય ના એવી માયાવી રીતભાતનાં,
 તત્કાલ કરતાં કાર્ય, ગાંજ્યાં ના કોઈથી જતાં,
 વિશાળતર વિશ્વોનાં વતની ને રહેનારાં છુપાયલાં
 બળો પ્રકૃતિનાં ઊંચે આવતાં, જ્યાં
 કે આવશ્યકતાવાળું ક્ષેત્ર સીમિત આપણું,
 અર્ધ-દેવોતણો છે એ હક ગૂઢ પ્રકારનો,
 એની નિગૂઢ સંજ્ઞાઓ ખાતરીબંધ શક્તિનું
 રેખાયોજન ધારતી,
 એની આકૃતિઓ જેમાં પ્રકટંતી શક્તિ ભૌમિતિકી બની,
 ચમત્કારે ભર્યાં એનાં સામર્થ્યોનાં સુયોજનો,
 પૃથ્વી-પોષ્યું ઓજ યોજે ઉપયોગાર્થ એમને
 એવી અભ્યર્થના કરે.

સચેતન પ્રકૃતિની ઝડપી યંત્રયોજના
 દ્રષ્ટા મનતણા ભાવિદર્શી ઉત્કટ ભાવને
 ને વીજ-વેગ ધારંતા મુક્ત ચૈત્ય શક્તિકેરા પ્રકાશને
 અંતઃસુપ્ત ચમત્કારી તેજે સજ્જ બનાવતી.
 એક વાર મનાયેલું જે અશક્ય સમાન તે
 બધું હવે બની જાતું શક્યતાના એક સહજ અંગ શું,
 સ્વાભાવિક અવસ્થાનો પરમોચ્ચ પ્રદેશ એક નૂતન.
 ગૂઢ વિદ્યા જાણનારો એક સર્વસમર્થ કો
 આભાસી જગ આ બાહ્ય
 અવકાશે કરે ઊભું ઈન્દ્રિયોને પ્રવંચતું;
 ચેતનાના ગુપ્ત એના તાણાવાણા વણંત એ,
 રૂપરહિત પોતાની શક્તિ માટે રચતો એ કલેવરો;
 અરૂપબદ્ધ ને રિક્ત મહાવૈરાટમાંહથી
 નક્કર પ્રતિમાઓની એણે એની જાદૂઈ રચના કરી,
 ઘાટ દેનાર સંખ્યાની ને રેખાયોજનાતણી
 ઈન્દ્રજાળ ખડી કરી,
 લોપી કો ન શકે એવા તર્કબુદ્ધિવિરુદ્ધના
 અંકોડા સ્થિર છે કર્યા,

અદૃશ્ય નિયમોકેરી

આડી-ઊભી ચોકડીની ગૂંચ ઊભી કરેલ છે,

અચૂક શાસનો એનાં અને એની પ્રક્રિયાઓ છુપાયલી

સમજાવી શકાયે ના એવી એક

સૃષ્ટિ સર્જે ભૂલચૂક કર્યા વિના,

જેમાં સ્ખલન આપણાં

જીવતા અજ્ઞાન માટે કોરી કાઢે જ્ઞાનનાં મૃત ચોકઠાં.

નિયમોથી વિધાતાના છૂટી એવી

રહસ્યમયતાપૂર્ણ પોતાની ચિત્તવૃત્તિથી

પ્રેરી પ્રકૃતિ એ સર્જે નિજ ક્ષેત્રે

વિધાતાના જેટલા જ પ્રભાવથી,

ઈચ્છા એની વિરાટોને બદ્ધાકાર બનાવતી,

ને જે અનંત છે તેને અર્પતી અંતવંતતા;

એ પોતેય કરે ઊભી વ્યવસ્થા સ્વ-તરંગ અનુસારની,

પડદા પૂઠના સ્પષ્ટાકેરાં વૈશ્વ ગુહ્યોનેય ટપી જવા

હોય ના બકતી હોડ તેમ તેની ધૃષ્ટ ઉત્કૃષ્ટતા કરે.

જેના ન્યાસોત્તણી મધ્યે અદ્ભુતોનાં પુષ્પો પ્રગટ થાય છે

તે તરંગિતતાકેરાં પગલાંઓ તેનાં ઝડપથી ભર્યાં

છે તર્કબુદ્ધિથી જ્યાદે ખાતરીબંધ, છે વળી

તદબીર થકી જ્યાદા ચાલાકી બતલાવતાં,

અને છે વધુ વેગીલાં પાંખોથી કલ્પનાતણી.

ચિંતના ને શબ્દથી એ જે નવેસર સર્જતી

તે તેના મનના દંડ

દ્વારા દ્રવ્યમાત્ર પાસે બલે સહુ કરાવતું.

મન છે એક મધ્યસ્થ કાર્ય કરંત દેવતા:

બધું પ્રકૃતિનું કાર્ય અન્યથા એ કરી શકે.

પૃથ્વીના નિયમો પાકા એ મોકૂફ રાખી કે બદલી શકે:

ઘરાની ટેવની સુસ્ત સીલબંધી થકી એ મુક્તિ મેળવી

સીસા જેવો ગ્રાહ તોડી શકે એ જડ તત્ત્વનો;

રહી બેપરવા રુષ્ટ મૃત્યુની મીટની પ્રતિ

એક ક્ષણતણું કાર્ય કરી અમર એ શકે:
 એની વિચારતી શક્તિકેરા સાદા એક આદેશમાત્રથી,
 એની સંમતિના સ્વલ્પ આકસ્મિક દબાણથી
 કરી મુક્ત શકે છે એ શક્તિ મૂક પુરાયલી
 સમાધિલયના એના રહસ્યમય ખંડમાં:
 નિદ્રાને દેહની દેતું બનાવી શસ્ત્ર એ બલી,
 રાખતું શ્વાસને રોકી હૈયાકેરી ઘબકોને નિરોધતું,
 અને તે સ્થિતિમાં પ્રાપ્ત અણદીઠ થતું, અને
 અશક્ય સિદ્ધિ પામતું,
 વણ-સાધન ખોંચાડે વણ-બોલ્યા વિચારને;
 નિજ નીરવ ને ખાલી સંકલ્પે એ ઘટનાઓ ચલાવતું,
 વિના હાથ, વિના પાય દૂર દેશે પ્રવર્તતું.
 આ ધોર રૂપ અજ્ઞાન ને આ વામન જિંદગી
 એમને અજવાળી એ શકે આદિષ્ટ દૃષ્ટિથી,
 મત્ત મધોત્સવોકેરું અને ઉગ્ર
 રોષની દેવતાકેરું આવાહન કરી શકે,
 દૈત્ય કે દેવને દેહે આપણા એ ઉદ્બોધિત કરી શકે,
 સર્વજ્ઞને તથા સર્વશક્તિને એ આમંત્રી અંતરે શકે,
 વિસ્તૃત સર્વસામર્થ્ય જગાડી ભીતરે શકે.
 પોતાની ભૂમિકામાં જે મન સમ્રાટ રાજતો
 તે આ નક્કર ભોમે યે રાજારૂપ બની શકે:
 એની અર્ધ-દેવતાઈ ભાવનાની સતર્કતા
 સંક્રાંતિની ક્ષણે માર્યા કૂદકા સાથ લાવતી
 નવાઈએ ભર્યા, ભાન વિનાના જડતત્ત્વની
 ચાતુરીએય ના સાધ્યાં આશ્ચર્યો સર્જનાતણાં.
 હ્યાં બધું છે ચમત્કાર, ચમત્કારે પલટાઈ શકે વળી.
 આ છે ગુહ્ય પ્રકૃતિની ધાર ઓજસ્વિતાતણી.
 છે જે અભૌતિકી મોટી ભૂમિકાઓ તેમના પ્રાંતભાગમાં,
 રાજ્યોમાં જ્યાં પાશબદ્ધ મહિમા શક્તિનો નથી,
 મન સત્તા ચલાવે જ્યાં પ્રાણ ને રૂપની પરે,

ને પોતાના વિચારોને ચૈત્ય સિદ્ધ કરે જ્યાં સ્વપ્રભાવથી,
ધ્યાતી પ્રકૃતિ ત્યાં શબ્દો પર ઓજસથી ભર્યા
ને વિખૂટા ગોલકોને જોડનારા

અણદીઠા અંકોડાઓ વિલોકતી.

એનાં ધારા-ધોરણોને પાળનારા દીક્ષાધારી સમીપ એ
ત્યાંથી નિગૂઢ પોતાનાં રાજ્યોકેરા આલોકો લઈ આવતી:
છે અહીં એ જહીં ઊભો પગ મૂકી પ્રણામી જગની પરે,
ને નથી દ્રવ્યને ઢાળે મન એનું ઢળાયેલું જરીય જ્યાં,
ત્યાં તે રાજ્યોત્તણી સીમા પર દીપ્ત

ફૂટનારા ઓજકેરા ફુવારમાં

એ ચલાવી રહેલી છે પ્રક્રિયાઓ ચમત્કારક તેમની,
અને અદ્ભુત તેઓની વાણીની મંત્રયોજના,
ને એ ચલાવતી રે'શે જ્યાં સુધી ના સ્વર્ગ-નરક બેઉયે
પૃથિવીને નહીં પાડે પૂરો પુરવઠો, અને
મર્ત્ય માનવ સંકલ્પ-વશવર્તી દાસ વિશ્વ બને નહીં.
વિદેશી જેમની ઈચ્છાશક્તિ સ્પર્શે આપણી મર્ત્ય જિંદગી
તે અનામી ઓઝલાળા દેવો સાથે

દરમ્યાનગીરીની કરનાર એ

રીતો વિશ્વતણા જાદૂગરકેરી વિડંબતી,
ને પોતાની સ્વયંબદ્ધ મુક્ત ઈચ્છા

માટે માર્ગ-ઘરેડો ઉપજાવતી,

જાદૂઈ વિભ્રમો માટે કારણ કોઈ બાંધતું

આપવાનો બહારનો ડોળ દાખતી.

બધાંય ભુવનોને એ સાથીદારો પોતાનાં કામમાં કરે,
સાગરીતો ભીમકાય પોતાના ધોર કાર્યમાં,
ને તેમને લઈ સાથે છલંગે એ ધૃષ્ટતાથી અશક્યમાં:
બધા જ પ્રભવોમાંથી મેળવ્યાં છે

દાવપેચી એણે સ્વકીય સાધનો,

ભૂમિકાઓતણા મુક્તપ્રેમે સાધેલ લગ્નથી

નિજ સૃષ્ટિતણાં જંગી કાર્યો માટે છે એણે તત્ત્વ મેળવ્યાં.

બેહિસાબ જ્ઞાનકેરી છે એ આશ્ચર્ય-ગૂંથણી,
દિવ્ય નિર્મિતિના મોટાં કાર્યોકેરા સંક્ષિપ્ત સારસંગ્રહો
સંયોજીને બનાવી છે એણે સાચી વસ્તુરૂપ અવસ્તુને,
યા તો દાબી રખાયેલી સત્યતાને એણે મુક્ત કરેલ છે:
વાડ-વંડા વિનાનો જે આશ્ચર્યોનો કામરૂ દેશ એહનો
તેમાં વાળી લઈ જાતી અસ્તવ્યસ્ત

એ પોતાની શક્તિઓ ગૂઢરૂપિણી;
અનંતકેરાં શિલ્પોની એની સ્મારક પદ્ધતિ,
અવગુંઠિત બુદ્ધિઓ ફૂટતા જે ફુવારા શા નિગૂઢથી,
અચિત્ના જાદુઓકેરી કિનારી ઝૂલના સમી,
નિયમાતીત સર્વોચ્ચ સત્યકેરી સ્વતંત્રતા,
ભુવને અમરોકેરા વિચારો જન્મ પામતા,
મંદિર-પૂઠથી ફૂટી આવનારાં વચનો દેવતાતણાં,
અંતર્યામી દેવકેરાં પ્રકટંત પ્રબોધનો,
ડોકતાં ને વીજવેગે છલંગીને આવતાં ભાવિ-સૂચનો,
ને અંતઃશ્રવણો પાસે પ્રકટંતાં પ્રસૂચનો,
ઓચિંતાં સર્વથા પૂર્ણ થનારાં મધ્યવર્તનો,
અચિંત્યહેતુ કાર્યો યે અતિચેતનવંતના,-
આ સૌએ છે વણી એની સમતોલ જાળ જાદૂગરીભરી,
ને રચી છે ધોર એની કળાકેરી

વિધિ ચિત્રવિચિત્ર કેં.

ચિત્રવિચિત્ર આ રાજ્ય એના શાસનમાં સર્વું.
જેમ કો વધુ ચા'નારી વિરોધ કરતી વધુ,
તેમ પ્રકૃતિએ બેળે અને આનાકાની કરંત હર્ષથી
આપ્યા ભોગવટા મોટા, શક્તિ ને નિયમો નિજ,
આપી દીધી જાતને યે પ્રહર્ષાર્થે ને લેવા ઉપયોગમાં.
ગૂઢ માર્ગે થતા દોષોમહીથી મુક્તિ મેળવી
પુનઃ પ્રાપ્ત કર્યા એણે ઉદ્દેશો જે માટે સર્જાઈ એ હતી:
જે અનિષ્ટતણી પોતે કરી 'તી સાહ્ય તેહની
સામે એ યોજતી યંત્રશક્તિએ રિદ્ધ રોષ ને
સંહાર કરવાવાળાં અદૃશ્ય નિજ સાધનો;

સેવામાં ચૈત્યકેરી ને બ્રહ્મેચ્છાવશ વર્તવા
 દીધા એણે સમર્પી સૌ મનોભાવો ભયાવહ
 ને આધીન કરી દીધી મનસ્વી નિજ શક્તિને.
 એનાથી જબરા આપખુદે એની આણી આપખુદી વશે.
 ઓચિંતો હુમલો આવ્યે ચક્રિતા એ દુર્ગમાં નિજ જાતના,
 અસમર્થિત પોતાના રાજરાજે જિતાયલી,
 કૃતાર્થા મુક્તિ પામેલી પોતાના દાસભાવથી,
 પરાભૂત પરાનંદ વડે થઈ,
 સીલબંધ અને ગૂઢ લિપિસ્થ જ્ઞાન એહનું
 સર્વ સામર્થ્યના ગુહ્ય-ખંડો રૂપે રહેલ, તે
 બલાત્કાર થતાં એણે અર્ધું આધીનતા ધરી.

સીમા ઉપર છે સત્તાધીશ શક્તિ નિગૂઢની.
 પૃથ્વીના દૃશ્યની પાર છે જે તેની
 રખેવાળી કરે એ ઊમરે રહી,
 દેવોનાં પ્રસ્ફોટનોને વાળેલાં છે એણે નિશ્ચિત ન્હેરમાં,
 ને અંતર્જાનની દૃષ્ટિ
 કેરી કુંજગલીઓની મધ્ય કાપી કરેલ છે
 લાંબો માર્ગ પ્રસ્ફુરંતી જ્ઞાનોપલબ્ધિઓતણો.
 હતા અદ્ભુત અજ્ઞાતતણા લોકો સમીપમાં,
 પોતાની પૂઠ સાન્નિધ્ય અનિર્વાચ્ય હતું એક વિરાજતું:
 પ્રભાવો તેમના ગૂઢ નિજ રાજ્યે પ્રવેશતા,
 એના ચરણની હેઠ સિંહ જેવાં બેઠાં 'તાં તેજ તેમનાં;
 એમનાં બારણાં પૂઠે પોઢેલું છે અજ્ઞાત ભાવિ નીંદરે.
 ચૈત્યનાં પગલાંકેરી આસપાસ
 મોં ઉઘાડી પડયા ગર્તો અંધારી આલમોતણા,
 ને શુંગો દિવ્ય બોલાવી રહ્યાં 'તાં ત્યાં
 એની ઊંચે ચડયે જાનાર દૃષ્ટિને:
 અંતવિહીન આરોહ અને ચેતોભાવ સાહસ માગતો
 શોધતા મનને થાક્યા વિના લોભાવતા હતા..

મંત્રમુગ્ધ કાન પાસે અસંખ્યાત અવાજો આવતા હતા;
કરોડો મૂર્તિઓ આવી જતી ચાલી

તે ફરીથી જોવાને મળતી નહીં.

આ હતો આગલો ભાગ પ્રભુકેરા સહસ્રગુણ ધામનો,
આરંભો એ હતા અર્ધ-ચક્ર પૂઠે આવેલા અણદીઠના.

જાદૂઈ ઝબકારંતી પરસાળ પ્રવેશની

આડશાળી જ્યોતિકેરી ખંડ-છાયે પ્રકંપતી

પ્રાંગણ આપ-લે ગૂઢ થતી જ્યાં ભુવનોતણી,

ઝરૂખો ને અગ્ર-ભાગ ચમત્કારો વડે ભર્યો

નજરે પડતા તહીં.

એની ઉપરના દેશે પ્રકાશંતાં હતાં આનંત્ય ઊર્ધ્વનાં;

સીમાવિહીનતામાંથી અવિજ્ઞાત બધું બહાર વિલોકતું:

ધારે એક વસ્યું 'તું એ હોરા-વિહીન કાળની,

નિત્યના કો સાંપ્રતેથી જોતું 'તું બદ્ધ દૃષ્ટિએ,

દેવોના જન્મથી એની છાયાઓ ઝગતી હતી,

સંકેતો કરતાં એનાં શરીરો અશરીરને,

ભાલો એનાં પ્રકાશંતાં હતાં અધ્યાત્મ-યોગથી,

એનાં પ્રક્ષિપ્ત થાતાં 'તાં રૂપો અજ્ઞેયરૂપથી,

અનિર્વાચ્યતણાં સ્વપ્નાં આંખો એની નિષેવતી,

મુખો એનાં શાશ્વતીમાં મીટ માંડી રહ્યાં હતાં.

રાજાના જીવને જાણ્યો પૃષ્ઠભાગ

એની જંગી અવચેતન ભોમનો;

અદૃષ્ટ બૃહતો પ્રત્યે ક્ષુદ્ર અગ્ર ભાગો ખુલ્લા થઈ ગયા:

ઊંડા પ્રકૃતિના ગર્તો ઊભા નગ્ન સ્વરૂપમાં,

પારના મહિમા એના જ્યોતિકેરા મહૌઘની

પારદર્શકતાઓમાં પ્રજ્વલીને ભભૂકતા.

મળી આવી મહાકાય વ્યવસ્થા એક આ સ્થળે,

જેની ઝૂલ અને પટ્ટી લંબાવેલી

આપણાં પૃથિવીકેરાં જીવનોનું દ્રવ્ય ક્ષુદ્ર પ્રમાણનું.

જેના રૂપો છુપાવે છે રહસ્યો પારપારની જ્યોતિમાં લય પામતાં,
તે આ વ્યક્ત ચરાચરે

પ્રકાશમાન પોતાની લિપિકેરા લખ્યા સુસ્પષ્ટ અક્ષરો:
સૌથી ભીતરનું છે જે મન તેની એક દીવાલની પરે
વિચારને વટી જાતી સંજ્ઞાઓ સૂક્ષ્મ ધારતો ટાંગેલો નકશો હતો.
પોતાની ચમકે પિંડ-મૂર્તિઓને જગની અજવાળતો
ને ભાવાર્થભર્યા ગૂઢ સંકેતો સમજાવતો,
અંતર્જ્ઞાની પ્રવક્તાને સનાતન રહસ્યના

જ્ઞાનકેરા સ્વ-પરાવર્ત અર્પતો.

જિંદગીના ધ્રુવો વચ્ચે આરોહતાં ને વળી અવરોહતાં
શ્રેણીબદ્ધ ઋતધર્મી રાજ્યો

એકબીજા સાથે ગાઢ કે સંકળાયલાં,
નિત્યમાંથી કાળમધ્યે ઝંપલાવંત ઊતર્યા,
ને પછીથી બહુગુણા મનકેરા મહિમાએ મહાલતાં
પ્રાણકેરે સાહસે ને સુખે સંપન્નતા ધરી,
જડ દ્રવ્યતણાં રૂપો ને રંગોના સૌન્દર્યે ખડકાયલાં,
ચૈત્યાત્માને લઈ જાતાં સોપાન પર સ્વર્ણના,
અવધો પરમાત્માની જોડતાં હીર-સૂત્રથી
કાળમાંથી ચઢી પાછાં અમૃતાત્માંતરે જતાં.
ચેતનાથી ચેતનાની થતી આ ચ્યુતિ તે મહી
લે એ પ્રત્યેક આલંબ અચિત્કેરી ગૂઢ ગહન શક્તિનો;
આવશ્યક અવિદ્યાનું તેઓ માટે પ્રભવસ્થાન છે અચિત્
ને સીમાઓ અવિદ્યાને જીવતી રાખનાર જે
તે સીમાઓ ખાસ તેનાદ્વારા રચિત થાય છે.
ચેતનાથી ચેતનામાં લઈ જાતા આ ઉડ્યનની મહી
જ્યાંથી આવેલ છે પોતે તેની પ્રત્યે માથાં પ્રત્યેક ઊંચકે,
તે જ પ્રભવ છે પોતે જે બન્યું 'તું કદી ક્યારેય તે તણો,
ને પોતે જે હજી પાછું બની શકે

તે સૌકેરું ય ધામ છે.

ચરિતોની નિત્યકેરાં સૂરસપ્તક શ્રેણિકા,

અનંત શાંતિમાં ઊંચે આરોહીને પરાકાષ્ઠા પહોંચતી,
અનંતમુખ આશ્ચર્યમયકેરા પદક્રમો,
વિકસંતા માર્ગકેરું માપ લેતા

ગજો ખેલેથી જ નક્કી કરાયલા,
વૃદ્ધિ પામંત આત્માની ઊંચાઈનાં પ્રમાપનો,
બતાવ્યો તેમણે અર્થ સૃષ્ટિનો ખુદ સૃષ્ટિને,
શિખરો ને મહાગર્ભો વચ્ચે મધ્યસ્થતા લઈ
પરિણીત ધૂંધટાળાં વિરુદ્ધોને અન્યોન્ય સાથ મેળવ્યાં,
અનિર્વાચ્યતણી સાથે અંકોડાઓ કર્યા સંયુક્ત સૃષ્ટિના.
પડી દૃષ્ટે અંત્ય ઉચ્ચ સૃષ્ટિ જેમાં સૃષ્ટિઓ સૌ મળી જતી;
ન રાત્રી, ન સુષુપ્તિ જ્યાં એવા એના શિખરસ્થ પ્રકાશમાં
આરંભ પામતી આભા પરમોચ્ચ ત્રિમૂર્તિની.
જેની હ્યાં થાય છે ખોજ તે સૌ ત્યાં સર્વને મળે.
એણે અનંતમાં અંતવંતને મુક્ત ત્યાં કર્યું,
ને એ સ્વીય શાશ્વતીઓમધ્ય ઊંચે ચડી ગયું.
અચિત્ ને ત્યાં થયું પ્રાપ્ત પોતાનું ચિત્ત ચિન્મય,
ભાવના ને સ્પર્શ બન્ને
જેને માટે અવિદ્યામાં ફાંફાં મારી રહેલ છે,
સત્યના તે શરીરને
ભાવોદ્રેકે ભર્યો આશ્લેષ આપતાં.
સંગીત જન્મ પામેલું મૌનોમાં જડતત્ત્વના,
પોતામાં જે રહ્યું ધારી ભાવ કિંતુ
જેને વ્યક્ત કરવાને સમર્થ ના,
તેને એના નગ્ન રૂપે અનિર્વાચ્યકેરી અગાધતાથકી
ચૂંટી આણ્યો પ્રકાશમાં;
અત્યારે માત્ર કો વાર સેવાતાં સ્વપ્ન જેહનાં
તે સંપૂરણ સૂરતા
બુભુક્ષાએ ભરી દીર્ઘ પૃથિવીની જરૂરને
માટે ઉત્તર લાવતી,
અજ્ઞાતને છુપાવંતી રાત્રિનો પટ ચીરતી,

ને નષ્ટ ને ભુલાયેલો આત્મા એનો એને પાછો સમર્પતી.

દીર્ઘ સ્થગિતતાકેરો ભવ્ય એક નિવેડો અંત આણતો,

જેમાં મર્ત્ય પ્રયત્નોનાં શિખરો વિરમી જતાં.

સમાધાનીભર્યાં જ્ઞાને દૃષ્ટિપાત કર્યો જીવનની પરે;

એણે મનતણા લીધા મથતા મંદ સૂર ને

લીધો ગૂંચાયલો ટેક આશાઓનો મનુષ્યની,

ને તેમાંથી માધુરીએ પૂર્ણ એક સુખી સાદ ખડો કર્યો:

એણે ઊંચો કર્યો દુઃખભરેલી તલ-ભોમથી

આપણાં જીવનોકેરો મર્મરાટ અવ્યક્ત શબ્દમાં થતો

અને એને કાજ અર્થ શોધી આપ્યો કો અપાર પ્રકારનો.

એક જંગી એકતા છે મુદ્દો એનો હમેશનો,

ચૈત્યનાં મંદ ને કીર્ણ એણે ઉચ્ચારણો ગ્રહ્યાં,

ભાગ્યે પઢ્યાં જતાં રીઠા વિચારની

આપણી પંક્તિઓ વચે,

કે પદાર્થતણે હૈયે આ જે ઘેન અને ચેતોવિરામ જે

તેની માંહે ઊંઘમાંની અસંબદ્ધ જલ્પના શાં સુણાય જે;

એમણે જે ગુમાવ્યા 'તા તે સોનેરી

અંકોડાઓ એ જ્ઞાને એકઠા કર્યા

ને દિવ્ય એમનું ઐક્ય એમને બતલાવિયું,

ને જે અસ્તિત્વમાં છે તે સૌ મધ્યેના ઊંડા આત્મ-પુકારને

વિભક્તાત્માતણા ભ્રાંતિ-દોષમાંથી બચાવિયો.

બધાં મહાન વાક્યો જે અભિવ્યક્ત

કરવાને મથે છે 'એક-એવ' ને

તે ઉદ્ઘૃત થયાં જ્યોતિતણી કેવલતામહી,

આવિષ્કારતણા નિત્ય જ્વલંતા અગ્નિની મહી

ને સનાતન જે શબ્દ તેની અમરતામહી.

સત્યનો સત્યની સાથે હતો કલહ ના કશો;

તેમના ભેદનો અંતહીન અધ્યાય જે હતો

તે સર્વજ્ઞ લિપિકારદ્વારા જ્યોતે ફરીથી વર્ણવાયલો,

ભેદને ભેદતી યાત્રા કરી ઐક્ય ભણી ગયો,

ગોળાકાર ગતે જાતી મનકેરી ગવેષણા
 છાયા સંશયની એકેએક હાવે ગુમાવતી,
 દોરાતી નિજ અંતે એ સર્વદર્શી ગિરા વડે,
 અંત્ય વાક્યતણા અંત્ય નિર્ણયે નિશ્ચયાત્મક
 આરંભનો અને આદિ વિચાર સજતી હતી:
 કાળના અર્થ ને કાળ સર્જનાત્મક બેઉ યે
 અભેદાત્મકતાકેરી શૈલી ને અન્વયક્રિયા
 સાથે સંયોગ પામતા.

લુપ્ત ને ચિંતને લીન
 અગાધોથી ઊભરાઈ આવતો 'તો જયધ્વનિ;
 સ્તોત્ર એક ઊઠતું 'તું સંમુદાની ત્રિમૂર્તિ પ્રતિ ગાજતું,
 અમૃતાત્માતણા આનંદની પ્રતિ
 પળોકેરો પોકાર ઊઠતો હતો.

વિશ્વના રાસડામાં ના હોય જાણે સ્પર્ધતાં વૃંદ-ગીતડાં
 તેમ આરોહતા મેળો ઉત્તરોત્તર વાધતા
 સૂરોની ને સૂરતાની વસતી નિજની લઈ,
 ભૌતિક દ્રવ્યના ઘોર ગર્ભોમાંથી બ્રહ્મનાં શિખરો પ્રતિ
 દેવોના સ્વરમાં ઊંચે આરોહંતી અભીપ્સા ઉલ્લસાવતા.
 હતાં ઉપર રાજંતા અમરાત્માકેરાં અક્ષર આસનો,
 શુભ્રાગારો શાશ્વતી શું થાય વિભ્રમ જે મહી,
 ને એકાકીતણાં ઉચ્ચ અને અદ્ભુત ગોપુરો.
 આત્માના સાગરોકેરા આવિભાવોમહી થઈ
 દેખાતા 'તા મુત્યુમુક્ત દેશો એકસ્વરૂપના.
 બહુ-આશ્ચર્યવંતી કો ચેતના એક ખોલતી
 વિરાટ લક્ષ્ય, પ્રક્રિયા, ને વિશુંખલ નિદર્શનો,
 માર્ગો મોટા ઓળખીતા વિશાળતર સૃષ્ટિના.
 પાર્થિવ ઈન્દ્રિયોકેરી જાળથી મુક્તિ મેળવી
 જોયા એણે મહાખંડો શાંતિએ પૂર્ણ શક્તિના;
 આરંભે અર્ધ દેખાતાં તાજુબીનાં
 દ્યોતમાન પોપચાંઓતણે પથે,

માનુષી દૃષ્ટિને માટે બંધ એવાં સ્વધામો સુખમાતણાં
 ઓચિંતાં દર્શનો આપી મહાસુખ જગાડતાં;
 સૂર્યપાટો જ્ઞાનકેરા, ચંદ્રપાટો પ્રમોદના
 આપણી દીન ને દૈહી
 સીમાઓ પાર ફેલાતા વૈશાલ્યોના મહાસુખે.
 પ્રવેશી શક્તો એ ત્યાં મુહૂર્તેક
 રહીયે શક્તો તહીં.
 નકશે ન બતાવેલા રાહોનો રાહદાર એ
 અજ્ઞાતના ન દેખાતા ભયનો સામનો કરી
 ગંજાવર પ્રદેશોમાં થઈને સાહસે જતો,
 પાડીને ગાબડું પેઠો એ અન્ય સ્થળ કાળમાં.

પાંચમો સર્ગ સમાપ્ત

પ્રથમ પર્વ સમાપ્ત